

OLASZ LAJOS

HÁBORÚBAN, HADIÁLLAPOT NÉLKÜL – MAGYAR CSAPATOK A DÉLVIDÉKEN (1941. ÁPRILIS)

1. Válsághelyzet Jugoszláviában

Magyarország és Jugoszlávia kormánya 1940. december 12-én Belgrád-ban barátsági egyezményt kötött, ami a dokumentum szövege szerint a két ország érdekeinek kölcsönös érvényesítését, a gazdasági, társadalmi és kulturális kapcsolatok szorosabbá tételét, a vitás kérdések (területi vagy kisebbségi ügyek) tárgyalásos úton való rendezését, és ezzel a térség stabilitásának erősítését szolgálta. A szerződés ratifikációs dokumentumait 1941. február 27-én cserélték ki Budapesten. A régióban zajló nemzetközi folyamatokat azonban ekkor már a német expanzív politika dominálta. Berlin a tervezett Szovjetunió elleni támadás megindítása előtt ellenőrzése alá kívánta vonni a Balkánt, és semlegesíteni a görögországi brit jelenlétet. Ehhez feltétlen szüksége volt Jugoszlávia együttműködésére. Komoly külpolitikai nyomás hatására a jugoszláv kormány március 25-én aláírta az ország csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. Másnap katonai puccs robbant ki Belgrád-ban, amely a haderőre és a németellenes tömegmozgalmakra támaszkodva átvette a hatalmat. Új, angolbarát kormány alakult, Dušan Simović tábornok vezetésével.¹

Az eseményekről értesülve Hitler haladéktalanul elrendelte Jugoszlávia megszállását. Mivel a német haderő egy része már felvonult a keleti határokra, a balkáni offenzíva gyors és sikeres végrehajtásához Berlinnek szüksége volt a térségben lévő kis szövetséges államok (Bulgária, Románia, Magyarország) és Olaszország közreműködésére is. Míg a bolgároktól elsősorban a török határ, a románoktól pedig az olajvidékek biztosítását várta

1 Halmosy Dénes (1989): Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. 505. old.; Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945 (1955). Serie D. (1937–1941). Bd. XII. Keppler. Baden-Baden. 303. old.; Olhausen, Klaus (1973): Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart. 51–52., 65–66. old.

el a Führer, a magyar és az olasz hadseregnek aktív szerepet szánt a támadó hadműveletekben.²

Március 27-én Hitler levelet írt Horthy Miklósnak, melyben a honvédség közreműködését kérte Jugoszlávia elfoglalásához, cserébe kilátásba helyezte a magyar revíziós igények megvalósítását. A kormányzó, aki első pillanatban lelkesen fogadta a lehetőséget a Délvidék visszaszerzésére, később a kormánytagokkal tanácskozva felmérte a német kérdésben rejlő veszélyeket. Teleki Pál miniszterelnök, Bárdossy László külügyminiszter és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, valamint a kormányzó környezetéhez tartozó más befolyásos személyiségek – Bethlen István, Esterházy Móric – visszafogott magatartást javasoltak neki.³

Abban általában minden politikai tényező egyetértett, hogy Hitler közvetlen kérését elutasítani nem lehet, mert a nyílt szembefordulás, a német katonai lépések akadályozása ugyanolyan sorsra juttathatná Magyarországot, mint Jugoszláviát. A német csapatok, vagy megszállnák az országot, vagy kikényszerítenék egy olyan kormány hatalomra jutását, amely feltétel nélkül támogatná Berlin törekvéseit. A magyar vezetőkörök nem akartak lemondani a Délvidék visszaszerzésének lehetőségéről sem, hiszen félő volt, hogy ha a honvédség tétlen marad, az ott élő magyar lakosság német, esetleg román uralom alá kerül.⁴

Másrészt viszont az alig egy hónapja ratifikált barátsági egyezményt nem szeghette meg Magyarország. Nyilvánvaló volt, hogy az angolszász hatalmakkal való kapcsolat fenntartása lehetetlenné válik, ha a magyar haderő támadást indít egy britbarát politikai fordulatot végrehajtó állam ellen. Magyarország ezzel háborús résztvevővé vált volna Németország oldalán. Ez menthetetlenül

2 Akten 1955. XII. 307. old.; Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940–1945 (1982). Bd. I–II. 1940–1941. Hrsg.: Schramm, Percy E. – Jacobsen, Hans-Adolf. Bernard – Graefe. München. I. 368. old.; Keitel vezértábornagy visszaemlékezései (1997). Hrsg.: Görlitz, Walter szerk., az előszót, a tanulmányt és a jegyzeteket írta: Sipos Péter. Kossuth. Budapest. 108. old.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 83. Külügyminisztérium (KÜM) Pol. Berliini követ 41/1941.; Akten 1955. XII. 304., 306. old.; Bárdossy László a népbíró előtt (1991). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: Pritz Pál. Maecenas. Budapest. 175. old.

4 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 547–548. old.; Macartney, Carlyle Aylmer (1961): October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Vol. I–II. University Press. Edinburgh. I. 478.; Páva István (1996): Ország a hadak útján. Magyarország és a második világháború. Pécs. 147. old.; Dombrády Lóránd (2005): Werth Henrik, akiről nem beszéltünk. Argumentum. Budapest. 115–116. old.

hadiállapotba sodorta volna Nagy-Britanniával, és várhatóan az Egyesült Államokkal is, ami mind külpolitikai téren, mind a gazdasági teherbíró képesség szempontjából katasztrófa felé vezethetett volna.⁵

A kormányzó végül csak általánosságban válaszolt Hitler felkérésére. Támogatásáról biztosította a Führert, és közölte, hogy aktuálisnak látja a revíziós igények megvalósítását. Beleegyezett abba, hogy német–magyar katonai egyeztetések kezdődjenek, a honvédség részvételével kapcsolatban azonban nem mondott konkrétumot. A Szovjetunió és Románia felől fenyegető veszély említésével azonban utalt az ország lehetőségeinek korlátozottságára is. A levelet Sztójay Döme berlini követ vitte magával Berlinbe, és szóban is megerősítette Hitler előtt Magyarország együttműködési készségét. A német vezetőkörök Horthy választát úgy értelmezték, hogy teljes körű magyar közreműködésre számíthatnak.⁶

Német részről már Horthy levele előtt is történtek lépések a magyar haderő feladatainak kijelölésére. A kormányzói jóváhagyás birtokában intenzív tárgyalások kezdődtek a német hadvezetés és a magyar katonai fórumok között. Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke, és Bartha Károly honvédelmi miniszter a feltétel nélküli együttműködés híve volt, így mindenben készségesnek mutatkozott. Német részről szabad átvonulást, katonai és légi bázisok használatát, illetve egy nagyobb támadó csoportosítás dél-dunántúli felvonulásának engedélyezését kérték. A honvédségtől 6 hadtest mozgósítására tartottak igényt, ami a magyar haderő kétharmada lett volna.⁷

Március 28-án a minisztertanács megvitatta a német kérések nyomán előállt helyzetet, a Jugoszlávia elleni hadjáratban való magyar közreműködés formáját, mértékét és feltételeit. A kormánytagok megállapították, hogy a Jugoszlávia elleni német katonai fellépésben való magyar közreműködést, már

5 Czettler Antal (2008): Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941. Kairosz. Budapest. 254–256. old.

6 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 545–547. old.; A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944 (1968). Összeáll. és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest. 562–563. old.; Horthy Miklós titkos iratai (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth. Budapest. 289–290. old.

7 Generaloberst Halder (1964): Kiegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes der Heeres 1939–1942. Bd. I–III. Bearb. Jacobsen, Hans-Adolf. Kohlhammer. Stuttgart. II. 328.; Nebelin, Manfred (1989): Deutsche Ungarnpolitik 1939–1941. Leske – Budrich. Opladen. 165. old.; Czettler (2008) 276–277. old.

csak földrajzi okokból sem lehet elkerülni. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a horvátok kikiáltják a függetlenséget, ezzel a jugoszláv állam szét-esik és a magyarlakta Délvidéken politikai vákuum keletkezik. Hasonló okot szolgáltatott volna egy jugoszláv katonai támadás Magyarország ellen, vagy a délvidéki magyarság elleni tömeges méretű erőszak is. A honvédség azonban bármely esetben csak kis erővel lépne fel, és csupán a korábbi magyar területekre, a Dráva–Duna vonaláig vonulna be. Ezzel a korlátozott, pacifikáló célú, reokkupációs fellépéssel elkerülhető volna, hogy Magyarország háborús résztvevővé váljon.⁸

Tételes döntés a magyar magatartásról még nem született, a beavatkozás feltételeinek meghatározása viszont gyakorlatilag azt jelentette, hogy a kormány elkerülhetetlennek tartja a katonai közreműködést. A tanácskozás során Teleki bejelentette lemondási szándékát, mert nem látta összeegyeztethetőnek a magyar érdekek képviselését a Berlin iránti szövetségesi elkötelezettséggel. Bár-dossy és Keresztes-Fischer azonban lebeszéltek a visszalépésről.⁹

Március 29-én Budapestre érkezett Paulus tábornok, a német véderő főparancsnokságának (OKW) főszállásmestere, aki Werth-tel tárgyalva 6 honvéd hadtest 15 gyalog- és 2 gépesített dandár mozgósítását kérte, valamint további 3 gyalogdandár készenlétbe helyezését a szovjet határon. Az OKW tervei szerint a magyar 2. és 3. hadsereg alakulatai német alárendeltségben kerültek volna bevetésre: a Duna jobb partján, a Drávaszögben 3 dandár, a Duna-Tisza közén 12 dandár, köztük a gépesített erők, a Tisza bal partján pedig 1 dandár nyomult volna előre. A németek a honvédség harcba vetését április 12-re tervezték, Werth viszont a mozgósítás körülményeit ismerve az április 15-i időpontot tartotta reálisnak. Más tekintetben azonban a magyar Vezérkar vita nélkül elfogadta a német kéréseket.¹⁰

A megbeszélések után Werth, bizonyos mértékig kész helyzet elé állítva a kormányt, kérte 5 hadtest és a gyorshadtest április 1-től történő mozgósítását, Teleki ezt elutasította. Werth szerint a Horthy által Hitlernek írott levél felhatalmazta a Honvéd Vezérkart a szükséges katonai intézkedések megtételére, ehhez már újabb politikai döntésre nem volt szükség. A kormányfő és a Vezér-

8 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 545–546. old.; Macartney (1961) I. 476. old.; Dombrády (2005) 116. old.

9 Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (MTA KT) 4287/104. Kornis Gyula: Napló. III. 1941. 03. 28.

10 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL) Tanulmánygyűjtemény (TGY) 2721. Kálmán Dániel. 50. old.; Dombrády (2005) 117. old.; Nebelin (1989) 165. old.; Generaloberst Halder (1964) II. 328., 337. old.

kar főnökének vitája végül oda vezetett, hogy a végső döntés meghozatalára mindketten kérték a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács (LHT) összehívását.¹¹

A várható katonai összecsapás diplomáciai előkészítésére Bárdossy táviratot intézett a londoni és washingtoni követhöz. Közölte velük, hogy ha kirobban a német–jugoszláv háború, abban Magyarország nem maradhat tétlen, mert a barátsági szerződésben is fenntartotta a Délvidékre vonatkozó revíziós igényét, így ha az ott élő magyarság veszélybe kerül, fel kell lépnie a védelmükre. Ha Horvátország deklarálja a függetlenségét és ezzel a jugoszláv állam szétesik, akkor a honvédségnek a német támadástól függetlenül be kell vonulnia a magyarlakta területekre. Teleki miniszterelnök külön tájékoztatást küldött Londonba Barcza követnek, és utasította, hogy próbálja megértetni a brit diplomáciával Magyarország kényszerhelyzetét, és azt, hogy a kormány a tengelybarát retorikája ellenére csak amennyire elkerülhetetlen, annyira működik együtt Berlinnel, nem teljesít vakon minden német kérést. Teleki 16 pontban foglalta össze azokat az ügyeket, amikor Budapest elutasította a német igényeket. Végül kiemelte, hogy amíg él, mindent megtesz, hogy megóvja Magyarország szuverenitását, független külpolitikáját és a nyugati hatalmakkal fenntartott kapcsolatát.¹²

Teleki minden eszközzel el akarta kerülni, hogy az ország hadba lépjen a németek oldalán, ezért megpróbált lépéseket tenni a konfliktus további éleződésének megakadályozására. Utasította a belgrádi követet, figyelmeztesse a jugoszláv kormányt, hogy csak nagyon komoly politikai garanciák esetén előzhetik meg a német támadást. Nem elegendő a békés szándék hangoztatása, hanem gyakorlati biztosítékokkal kell szolgálni Berlin számára, hogy Jugoszlávia lojális magatartást tanúsít egy Görögország elleni német offenzíva esetén.¹³

Mivel a békés megoldásra nem volt sok remény a magyar kormány megpróbált megfelelő indokról gondoskodni, amivel a honvédség esetleges fellépését jogszerűnek tüntetheti fel a nyugati nagyhatalmak és a nemzetközi közvélemény előtt. A legjobb megoldás egyértelműen az lehetett volna, ha a horvátok bejelentik elszakadásukat Jugoszláviától. A délszláv királyság szétesésével megszűnt volna a barátsági szerződés érvényessége, hiszen eltűnt volna az az ország, amely az egyezményt kötötte. Ezért Bárdossy utasította Bartók László

11 Macartney (1961) II. 8. old.

12 Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1935 (1982). V. köt. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig. Összeáll.: Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte Juhász Gyula – Fejes Judit. Akadémiai. Budapest. 980–981. old.; Macartney (1961) II. 8. old.

13 MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 142/1941.; Diplomáciai iratok 1982. 971., 975–976. old.

zágrábi követet, közölje a Horvát Parasztpárt vezetőjével Vladko Mačekkel, hogy Magyarország teljes megértéssel fogadná és a maga részéről támogatná a horvát függetlenség deklarálását.¹⁴

A magyar kormány éberén figyelt a délvidéki magyarság helyzetére is. Március 31-én jugoszláviai német forrásokból magyarüldözésről szóló hírek érkeztek. Másnap Bárdossy utasította a délszláv államba akkreditált diplomatakat, hogy ellenőrizzék ezek valódiságát. Bakach-Bessenyei György belgrádi követ válaszként közölte, hogy a német híradásokkal szemben nem történtek atrocitások a magyarság ellen. Hasonló válasz érkezett Bartóktól is Zágrárból, hogy a helyi népi németek által terjesztett csetnik támadásokról, gyújtogatásokról, fosztogatásokról szóló hírek nem bizonyultak igaznak. A katonai felderítés szintén azt jelentette, hogy néhány helyen ugyan előfordultak magyarellenes megnyilvánulások, főleg katonák és csetnikek részéről, de tettelegesség, bántalmazás nem történt.¹⁵

Nem volt tehát esély a konfliktus békés lefolyására, de nem kínálkozott semmilyen elfogadható indok sem a magyar fegyveres fellépés alátámasztására. Ilyen körülmények között ült össze április 1-jén délután a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács, hogy határozzon, részt vesz-e, és ha igen milyen formában Magyarország a németek Jugoszlávia elleni akciójában. A német kérés nyílt visszautasítását senki sem ajánlotta. A miniszterek egyik csoportja a várható problémák miatt csak korlátozott, pacifikáló jellegű fellépést javasolt. Bárdossy kijelentette, hogy meg kell védeni a délvidéki magyarokat, de amíg a barátsági szerződés fennáll, a honvédség nem indíthat támadást. Keresztes-Fischer kiemelte, hogy a magyar haderő nem léphet fel a németekkel közösen, csak önállóan kerülhet alkalmazásra, és csak a volt magyar területekre vonulhat be. Varga József kereskedelmi és iparügyi miniszter és Laky Dezső közellátási miniszter óva intett attól, hogy háborúba keveredjen az ország, mert az súlyos gazdasági és ellátási gondokat okozhatott volna. Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter a mozgósítás miatti mezőgazdasági munkáskrizisről beszélt. Radocsy László igazságügy-miniszter a barátsági szerződéshez kapcsolódó jogi és morális problémákat emelte ki.¹⁶

Más kormánytagok viszont támogatták, hogy a honvédség bekapcsolódjon a Jugoszlávia elleni hadműveletekbe. Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter közölte, hogy a Délvidék visszacsatolása jelentős gazdasági haszonnal járhat.

14 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat 551–552. old.

15 MNL OL K 149. Belügyminisztérium (BM) VII. Res. 1941-7-8198.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 1941-16/7-2124., 1941-16/7-2289.; HIM HL Honvéd Vezérkar Főnöke (VKF) Eln. 4. 59 417/1942.

16 Náray Antal visszaemlékezése 1945 (1988). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szakály Sándor. Zrínyi. Budapest. 45–49. old.

Hóman Bálint kultuszminiszter úgy fogalmazott, hogy ha a háborút Európában nem a németek nyerik, akkor a Szovjetunió kerül ki győztesen. Magyarországnak ezért egyértelműen Berlin mellé kell állnia. Bartha azt hangsúlyozta, hogy a honvédségnek modern német fegyverekre van szüksége, amit csak az együttműködés révén szerezhet meg. Werth pedig úgy ítélte meg, hogy a Hitler felkérésére adott pozitív kormányzói válasz már eldöntötte a magyar részvétel kérdését. Egy háborúban pedig nem lehet korlátozottan közreműködni, mert a győzelemre kell törekedni. Teleki viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy az angolszászok továbbra is meghatározó erőt képviselnek Európában, és a semleges Magyarországnak nem érdeke, hogy szembekerüljön velük. Tiszteletben kell tartani a barátsági szerződést, a Délvidéket csak Jugoszlávia szétesése után szabad pacifikálni, korlátozott erők bevetésével, és azok is csak a Dráva–Duna vonalig nyomulhatnak előre. Horthy kormányzó is kijelentette, hogy csak közvetlen magyar célokat szolgáló korlátozott akciót tud támogatni, morálisan problémás fellépést nem.¹⁷

A Tanács ülésén végül az a döntés született, hogy Magyarország részt vesz a Délvidék megszállásában, de a német hadműveletektől független önálló akció keretében, Horthy irányítása alatt. A honvédség fellépésére csak a német támadás után, Horvátország várható kiválását követően, tehát a jugoszláv állam szétesésével kerülhet sor. Ez alól kivételt képez, ha Magyarországot jugoszláv katonai támadás éri, vagy ha a délvidéki magyarsággal szemben tömeges atrocitásokra kerül sor. A honvédség mindkét esetben azonnal akcióba kezdhet. Felkérték a német katonai vezetést arra, hogy Magyarország semleges státuszának megőrzése érdekében a támadásra készülő német csapatok más felvonulási útvonalat válasszanak.¹⁸

Német részről azonban nem tanúsítottak különösebb megértést a magyar szempontok iránt. Április 2-án közölték, hogy csapataikat változatlanul magyar területen kívánják átvonultatni. Emellett bázisok átengedését kérték a Dél-Dunántúlon, hogy oda egy gépesített hadtestet irányíthassanak, mely majd részt vesz az offenzívában. Sürgették a korábban már feltételeken megígért magyar katonai erők mozgósítását is.¹⁹

Teleki elutasította az újabb német igényeket, és még halogatta a mozgósítás elrendelését. A Vezérkar nyomására azonban Horthy beleegyezett, hogy német csapatok gyülekezzenek az ország déli határai mentén. A kormányfő kényszerhelyzetbe került. Közben brit diplomáciától figyelmeztető üzenet érkezett,

17 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 554–559. old.; Náray Antal (1988) 45–53. old.

18 Czettler (2008) 294. old.; Náray (1988) 52–53. old.

19 Macartney (1961) II. 8-9. old.; Czettler (2008) 298. old.

hogyan ha a magyar kormány támogatja a német agressziót az átvonulás engedélyezésével és katonai bázisok átengedésével, akkor London megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat. Ha viszont a honvédség bármilyen indokkal – akár a délvidéki magyarok védelmére hivatkozva – bekapcsolódik a támadásba, akkor Magyarországnak brit hadüzenettel kell számolnia. Az események nyomása alatt a miniszterelnök rendkívül rossz lelkiállapotba került, és április 3-ra virradó éjszaka öngyilkos lett.²⁰

2. Katonai felkészülés – politikai várakozás

A kormányzó április 3-án, miután Keresztes-Fischer nem vállalta, Bárdossy Lászlót nevezte ki kormányfőnek. A Vezérkar sürgetésére Bárdossy elrendelte 3 hadtest (I., IV., V.), a légierő, a légvédelem és a folyamerők, majd pedig a 3. hadsereg parancsnoksága és a fővezérség-közvetlen erők mozgósítását. Mindez csak a magyar haderő harmadát érintette, így még védelmi jellegű intézkedésnek volt tekinthető. A katonai koordináció biztosítása érdekében Kurt Himer vezérőrnagy vezetésével német összekötő törzs érkezett Budapestre.²¹

London utasítására Owen O'Malley budapesti brit követ arra figyelmeztette a kormányzót, hogy ha Magyarország megszegi a barátsági egyezményt és csatlakozik a német támadáshoz, Nagy-Britannia ellenségeként fogja kezelni, és nem számíthat kíméletre majd a békekötéskor. Horthy viszont közölte, hogy a háború valószínűleg brit–német kompromisszummal ér véget, de Magyarország Európa németek uralta részéhez fog tartozni. Mivel Angliától nem várhat támogatást, ezért Berlin politikájához kell alkalmazkodnia. Ugyanezt a brit álláspontot erősítette meg április 4-én Barcza György londoni követ előtt a külügyminiszter-helyettes, Sir Alexander Cadogan is, hogy magyar támadás esetén brit hadüzenet várható.²²

20 Barcza György (1994): *Diplomata emlékeim 1911–1945*. I. köt. Európa–Historia. Budapest. 492–493. old.; *Diplomáciai iratok* (1982) 991–992. old.; Páva (1996) 157. old.

21 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 566. old.; HIM HL TGY 2191. Pokorny Hermann. 2. old.; A M. Kir. Honvédség Fővezérségéhez beosztott német tábornok hadi naplója (1941. március 30. – július 29.) (1965). Összeáll.: Schramm, Percy Ernst. Közli Kun József: *A német hadvezetés magyarországi politikájához*. Századok, 1965/6. szám. 1231. old.

22 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 573. old.; *Diplomáciai iratok* 1982. 1006–1007. old.; Sakmyster, Thomas (2001): *Admirális fehér lovon*. Helikon. Budapest. 243. old.

Hasonló értesítést kapott a magyar kormány Washingtonból is. Sumner Welles, az USA külügyminiszter-helyettese közölte a magyar követtel, hogy súlyos következményekkel jár, ha Magyarország hadba lép Jugoszlávia ellen. Az Egyesült Államok semmilyen indokot nem fogadna el magyarázként, a német agresszióba való bekapcsolódást a nyugati hatalmakkal szembeni ellenséges lépésnek tekintené. A nyugati figyelmeztetések azonban már nem befolyásolták az eseményeket, a kialakult kényszerhelyzetben a kormányzó már döntött.²³

A magyar álláspontról Horthy levélben tájékoztatta Hitlert. Ebben jelezte, hogy az ország teherbíró képessége, illetve a román és szovjet fenyegetés nem teszi lehetővé nagyarányú katonai műveletek folytatását. Komoly problémát jelent a jugoszlávokkal kötött barátsági szerződés, melyet a magyar kormány nem kíván megszegni. Ez a dilemma vezetett Teleki öngyilkosságához is. Az lehet a megoldás, hogy a német támadás után Horvátország kiszakad a délszláv államból, így Jugoszlávia megszűnik létezni, és ezzel az általa kötött szerződések is érvényüket veszítik. A honvédség ekkor önálló katonai akció keretében bevonulhat a Dráva és Duna által határolt területre. A kormányzó kérte, hogy Hitler mindezt vegye tekintetbe. Horthy ugyanerről levélben Mussolinit is tájékoztatta.²⁴

Április 4-én Berlinben Bartha személyesen adta át Horthy levelét Hitlernek, és szóban is megerősítette a benne foglaltakat. A Führer szerint elegendő háborúsok a belgrádi puccs, a háromhatalmi egyezmény felrúgása és a jugoszláv mozgósítás, de elfogadta a kormányzó álláspontját. Tudomásul vette, hogy a honvédség később lép akcióba, önállóan, Horthy irányítása alatt. A magyar csatlakozás megkönnyítésére Hitler módosított a hadműveleti terveken, intézkedett, hogy a német csapatok gyorsan elérjék Zágrábot, lehetővé téve a horvát függetlenség mielőbbi deklarálását. Berlin arra is felkészült, hogy ha Maček nem vállalja a kiválást a délszláv királyságból, akkor a szélsőséges Ante Pavelić-et helyezi előtérbe.²⁵

A német–magyar együttműködés részleteinek tisztázására tárgyalások folytak a két vezérkar között, ahol a német katonai vezetők további magyar erők mozgósítását sürgették. Szorongatott helyzetében Bartha megígérte újabb két hadtest (II. és VII.) mozgósítását. A honvédelmi miniszter április 5-én Hitler újabb levelével tért haza, amelyben a Führer jelezte, hogy figyelembe veszi Horthy kéréseit. Bartha azonban arról is beszámolt Horthynak, hogy a német katonai vezetés elégedetlen a mozgósított magyar erőkkel és az alkalmazásukhoz kötött feltételekkel. Ennek hatására Horthy beleegyezett a Bartha által ígért újabb

23 Diplomáciai iratok 1982. 997. old.

24 Horthy Miklós titkos (1963) 293–294., 295–296. old.; Páva (1996) 164. old.

25 Akten 1955. XII. 363. old.; A Wilhelmstrasse 1968. 568–569. old.; Generaloberst Halder (1964) II. 342–343., 349. old.

két hadtest április 6-tól történő mozgósításába. Német részről ugyanakkor az a kérés érkezett, hogy a magyar csapatok a Tisza bal partján, a Bánságban ne nyomuljanak előre, mert ez komoly román tiltakozást váltana ki, ezt a területet egyelőre német csapatok szállják meg.²⁶

Április 5-én a magyar kormány két újabb jelzést kapott, ami arra figyelmeztette, hogy távol kellene maradnia a fegyveres konfliktustól, vagy ha az nem lehetséges, akkor elkerülve a nyílt hadba lépést, minél kisebb mértékű részvételt vállalni. A londoni követ tájékoztatása szerint, ha Magyarország önként, a tiltakozás vagy kényszer látható jele nélkül átengedi a területén a német csapatokat a Jugoszlávia elleni támadáshoz és bázisokat bocsát a rendelkezésükre, akkor Nagy-Britannia biztosan megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat, megszállt területnek minősíti az országot és jogosultnak tekinti magát, hogy bombatámadásokat intézzon ellene. Hasonló figyelmeztetést kapott Londonból Bulgária is, és a brit légierő a következő hetekben több alkalommal is bombázta Szófia körzetét. Arra az esetre pedig, ha Magyarország tevékenyen is bekapcsolódna a Jugoszlávia elleni támadásba, a brit kormány hadüzenetet helyezett kilátásba, és jelezte, hogy hamarosan ez várható az USA részéről is.²⁷

A másik figyelmeztető jel, a jugoszláv–szovjet tárgyalások híre volt. Bár csak barátsági egyezmény született, a Belgrád által szorgalmazott kölcsönös segélynyújtási szerződés helyett, a Szovjetunió így is jelezte, hogy érdekeltnek tekinti magát a balkáni térségben, és ha Németországgal szemben nyíltan nem is kívánt fellépni, figyelemmel kíséri a délszláv ügyben tanúsított magyar, román és bolgár magatartást. A szerződést egyébként április 6-án hajnalban a német támadás megindulása után írták alá Moszkvában, április 5-re visszadatulva.²⁸

Április 6-án a német haderő támadást indított Jugoszlávia ellen, a 2. hadsereg stratégiai pontokat foglalt el a német–jugoszláv határon, a 12. hadsereg és az 1. páncélos csoport pedig Bulgária irányából tört be jugoszláv területre. A német légierő, részben a magyar légtéren keresztül tömegtámadásokat hajtott végre Belgrád és más célpontok ellen. A magyar határ mentén viszonylagos nyugalom volt, csak néhány helyen történt szórványos lövöldözés.²⁹

26 MNL OL K 63. KÜM Pol.1941-16/7-2115.; MNL OL K 83. KÜM Köv. Berlini követ. 42/194.; Generaloberst Halder (1964) II. 384. old.; A Wilhelmstrasse (1968) 570–571. old.; A M. Kir. Honvédség (1965) 1232. old.

27 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 574-575. old.; Diplomáciai iratok (1982) 699. dok. 1006–1007.old.

28 Davis, Joseph E. (1945): Moszkvai jelentés. Anonymus. Budapest. 427. old.

29 HIM HL VKF Eln. 1. 4851/1941.; Terzić, Velimir (1983): Slom kraljevine Jugoslavije 1941. Knjiga I–II. Narodna Knjiga. Beograd. II. 298–300. old.

Délután 16 órakor Cadogan magához kérette Barcza londoni követet és szóbeli jegyzék formájában közölte vele, hogy Nagy-Britannia megszakítja a diplomáciai kapcsolatot, mert a német csapatok magyar területről is támadják Jugoszláviát. A német erők átvonulását még tolerálta London, mivel azonban Magyarország már a katonai műveletek kiinduló bázisává vált, további megértést nem tud tanúsítani. A brit állítás csak részben volt megalapozott, a magyar területen – Gyékényes, Barcs térségében – felvonult német erők (46. gépesített hadtest) ekkor még nem lépték át a határt. Másnap délután ugyanezt az üzenetet adta át O'Malley Budapesten Bárdossynak.³⁰

Április 7-én a jugoszláv légierő szórványos bombatámadásokat intézett magyar repülőterek és közlekedési létesítmények ellen Szentgotthárd, Pécs, Vilmány és Szeged térségében. A csupán néhány géppel végrehajtott akciók jelentősebb személyi veszteségeket vagy anyagi károkat nem okoztak. A magyar légvédelem és a magyar reptereken állomásozó német vadászipilőlők a támadó gépek többségét lelőtték. A következő napokban további jugoszláv berepülések történtek, néhány ponton pedig (Babócsa, Somogyudvarhely, Izabellaföld) jugoszláv határőr erők hatoltak be rövid időre magyar területre.³¹

A katonai eseményeket, amilyenek egy hadban álló ország és a nem hadviselő szomszédja között máshol is előfordultak már, a magyar kormány megpróbálta háborús oknak beállítani, és felhasználni arra, hogy a hazai lakosság körében háborús hangulatot keltsen és előkészítse a közvéleményt a honvédség bevetésére. A Sajtófőnökség utasítására a lapok kiemelt helyen, feltűnő címekkel, nagy terjedelemben foglalkoztak a jugoszláv légitámadásokkal, azt hangsúlyozva, hogy a bombázások nem katonai, hanem polgári célpontok ellen irányultak. A hírek, különösen a véleményformáló országos lapokban megjelenő tudósítások gyakran eltúlozták a támadások, a károk mértékét, a cikkekben számos valótlan állítás fordult elő, a német csapatok jelenlétére pedig nem történt utalás.³²

A magyar diplomácia széles körű nemzetközi visszhangot próbált generálni a jugoszláv támadások kapcsán. Bárdossy tájékoztatta a nyugati államokat, hogy

30 MNL OL K 63. KÜM Pol. 1941-2-1884.; Diplomáciai iratok (1982) 1010. old.; Czettler (2008) 289. old.

31 HIM HL VKF Eln. 1. 4686/1943.; MNL OL K 428. MTI Könyomatos 1941. április 9. 21. kiad., 34. kiad.; A M. Kir. Honvédség (1965) 1233. old.; Olasz Lajos (2004): Jugoszláv légitámadások Magyarország ellen 1941 áprilisában. Hadtörténelmi Közlemények, 117. évf. 1. sz. (168–204. old.) 178–184. old.

32 HIM HL VKF Eln. 1. 4940/1941.; A Wilhelmstrasse (1968) 573–574. old.; Saly Dezső (1945): Szigorúan bizalmas! Fekete könyv, 1939–1944. Anonymus. Budapest. 333–335. old.; Terzić (1982) II. 304–305. old.

Magyarország semmi okot nem adott a jugoszláv fegyveres fellépésre, és erélyesen tiltakozik a jószomszédi viszony ilyen megsértése ellen. Valójában ekkor már jelentős német haderő tartózkodott az országban, mely később bekapcsolódott a Jugoszlávia elleni támadásba. Németország és Olaszország természetesen osztotta a magyar álláspontot, az angolszász államok viszont elutasították, hogy a támadásokat Budapest ürügyként használja a Jugoszlávia elleni fellépés jogszerűségének alátámasztására. Az Egyesült Államok budapesti ügyvivője, Howard Travers, Cordell Hull külügyminiszter megbízásából közölte a magyar kormánnyal, hogy az USA megítélése szerint a bombázások a Magyarországon tartózkodó német erők ellen irányultak, így nem szolgálnak jogalapként egy magyar támadáshoz. A brit külügyminiszter, Anthony Eden leszögezte, hogy súlyos következményei lesznek, ha Budapest csatlakozik a német hadműveletekhez.³³

Április 8-án megindult a Dél-Dunántúlról a német 46., Temesvár körzetéből pedig a 41. gépesített hadtest támadása. Mindkettő Belgrád irányába tört előre. A hadműveletek kiterjedésével a németek számára mind fontosabbá vált, hogy a honvédség is bekapcsolódjon a harcba. A német külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop sürgette, hogy a magyar kormány szakítsa meg a diplomáciai viszonyt Belgráddal, és a magyar haderő csatlakozzon az offenzívához. Ez Berlin számára nemcsak katonai támogatást jelentett volna, hanem egyben biztosítékot is a magyar kormány végleges elkötelezettségéről.³⁴

Bárdossy a berlini magyar és a budapesti német követ útján egyaránt kifejtette, hogy Magyarország hivatalosan nem lép hadba Jugoszlávia ellen, és a honvédség csak a horvát kiválás, tehát a jugoszláv állam felbomlása után lépi át a határt. A kormányfő hivatkozott arra, hogy szovjet csapatösszevonások kezdődtek a határ mentén, és a Bánáttal kapcsolatos román–magyar vitában Bukarest fellépése is kezd fenyegetővé válni. Otto von Erdmannsdorff német követ igyekezett megnyugtatni Bárdossyt, hogy Németországra tekintettel, sem a románok, sem a szovjetek nem fognak Magyarország ellen támadni. A kormányfő azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a honvédség bevetésére csak a jugoszláv állam felbomlása esetén kerülhet sor.³⁵

33 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 577. old.; Diplomáciai iratok (1982) 1017–1018. old.; A Wilhelmstrasse (1968) 572., 574. old.; Diplomáciai iratok (1982) 1006–1007. old.

34 MNL OL K 83. KÜM Köv. Berlini követ. 43/1941.; Diplomáciai iratok (1982) 1033–1034. old.

35 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 578–579. old.; A Wilhelmstrasse (1968) 388. dok. 573–574. old.; Diplomáciai iratok (1982) 1033. old.

A 41. és 46. gépesített hadtest támadása nyomán a belgrádi főparancsnokság utasítására az 1. és 2. jugoszláv hadsereg főerői megkezdték a visszavonulást a Dráva–Duna vonalra, csak a határőr erőket és a területvédelmi csapatokat hagyták hátra. Németországnak egyre sürgetőbbé vált a magyar katonai beavatkozás, hogy a 41. és 46. gépesített hadtest közötti területet a honvédség elfoglalja, nehogy a jugoszláv erők oldalba támadhassák a német hadoszlopokat. A honvédség azonban egyelőre nem mozdult, ezért Hitler sürgető levelet írt Horthy-nak, hogy a magyar erők legkésőbb 12-én nyomuljanak előre a Bácskában és a Baranyai-háromszögben. Werth tájékoztatta a kormányzót, hogy kisebb erőkkel már a mozgósítás április 15-re tervezett befejezése előtt is fel lehetne lépni. A Vezérkar főnöke kiállt amellett, hogy a magyar csapatokat haladéktalanul be kell vetni, nem lehet a horvát kiválásra várakozni. Különben az ország elveszíti Németország jóindulatát, és később már esélyt sem kap, hogy bevonulhasson a Délvidékre. Mindez ellentmondott az LHT április 1-ji döntésének, és Magyarországot háborús résztvevővé tette volna. A kormányzó azonban, Hitler határozott kérése után már nem látott más lehetőséget, ezért engedélyt adott az előkészületek megtételére.³⁶

Hitler egyébként ugyanebben az időben megszálló feladatokra bolgár csapatokat is kért, hogy tehermentesítsék a Macedóniában lekötött német erőket. A bolgár kormány, amely eddig távolmaradt a jugoszláviai harcoktól, bár területe ellen a jugoszláv légierő ugyanolyan bombatámadásokat intézett, mint Magyarország esetében, most beleegyezett három megszálló hadosztály rendelkezésre bocsátásába, melyek átvették a német csapatok helyét.³⁷

A magyar fellépés diplomáciai előkészítésére Bárdossy körtáviratot küldött a semleges államokban működő magyar követségekre (Washington, Moszkva, Ankara, Vichy, Lisszabon, Madrid, Bern, Stockholm). Közölte, hogy a gyors német előrenyomulása miatt a jugoszláv haderő és az államigazgatás visszavonul a Délvidékről, ahol így politikai vákuum keletkezik. A helyi magyarság biztonságának szavatolása érdekében a honvédség kénytelen bevonulni ezekre a területekre. Bárdossy hangsúlyozta, hogy ezt az információt csak a magyar katonai akció megindulása után hozzák az adott kormányok tudomására. Mivel egyelőre az LHT által elfogadott feltételek nem valósultak meg (Jugoszlávia szétesése), német részről viszont egyre jobban sürgették a magyar beavatkozást, Bárdossy a vákuumhelyzetre és az ott élő magyarság védelmére hivatkozva igye-

36 HIM HL Honvédelmi Minisztérium (HM) Eln. I. 24 317/1941.; A M. Kir. Honvédség (1965) 1233. old.; Generaloberst Halder (1964) II. 360. old.; A Wilhelmstrasse (1968) 574–575. old.

37 Olhausen (1973) 111. old.; Diplomáciai iratok (1982) 1028–1029. old.

kezett indokot találni az elkerülhetetlen fegyveres fellépésre, ahogyan a Szovjetunió is érvelt 1939 szeptemberében a lengyel területek megszállásakor.³⁸

Április 9-én és 10-én a jugoszláv haderő és közigazgatás visszavonulása után több településről küldöttség kereste meg a magyar határvadász erőket, hogy a rend biztosítása érdekében vonuljanak be a falujukba. Ennek hatására, két esetben a helyi parancsok járőrt küldött át a határon, amely összegyűjtötte a jugoszláv rendvédelem által hátrahagyott fegyvereket, polgárőrséget szervezett a helyi lakosságból, majd visszatért saját területre. Az erre vonatkozó jelentések kézhezvétele után azonban a Vezérkar főnöke szigorúan megtiltotta, hogy magyar egységek bármilyen okból is átlépjék a határt. Werth meggyőződéssel sürgette a honvédség bekapcsolódását a harcokba, de amíg erre nem kapta meg az engedélyét, tartotta magát a kormány rendelkezéseihez.³⁹

3. A jugoszláv állam szétesett

Április 10-én 22:30-kor rendkívüli minisztertanácsi ülésre került sor, melyen jelen volt Werth és a kormányzót képviselő főhadsegéd, Keresztes-Fischer Lajos is. A miniszterelnök ismertette Bartók zágrábi főkonzul jelentését, hogy Slavko Kvaternik tábornok kikiáltotta a Független Horvát Államot. Németország és Olaszország azonnal jelezte, hogy elismerik az új államot. Bárdossy bejelentette, hogy ezzel megvalósult a magyar fellépés legfőbb kritériuma. Jugoszlávia megszűnt, nem tudja tovább garantálni a korábban kötött szerződéseket, köztük a barátsági egyezményt sem. Magyarország ezzel visszanyerte akciószabadságát. Bárdossy és a főhadsegéd megszövegezték a honvédség számára kiadásra kerülő hadparancsot, illetve a lakosságnak szóló kormányzói kiáltványt, melyet Horthy elfogadott és aláírt.⁴⁰

A hadparancs elrendelte, hogy a honvédség szállja meg a Magyarországtól Trianonban elcsatolt délvidéki területeket, mert a szerb kormány most is háborút provokál, mint 1914-ben, légierije magyar területeket bombázott, csapatai pedig több ponton határsértést követtek el. A lakosság számára készült kiáltvány a magyar lépés jogosságát, elkerülhetetlenségét igyekezett igazolni. Hangsúlyozta, hogy a baráti jugoszláv kormányt puccsal eltávolították, fenyegető

38 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 584. old.; Diplomáciai iratok (1982) 1027. old.

39 HIM HL VKF Eln. Főv. 15/1941.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 1941-16/7-2397.

40 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 581. old.; MNL OL K 27. MT Jkv. 1940. április 10.

csapatösszevonások történtek, sorozatos bombázásokat és földi betöréseket hajtottak végre magyar területek ellen. A diplomáciai tiltakozásnak nem volt semmilyen hatása. Horvátország kiválásával Jugoszlávia megszűnt létezni, a magyar kormánynak így kötelessége lépéseket tenni a délvidéki magyarság élet- és vagyonbiztonságának megóvására. Ezért a honvédség bevonul a Délvidékre, az akció azonban nem a szerb nép ellen irányul.⁴¹

Közben német részről újabb sürgető üzenet érkezett, hogy a magyar csapatok mielőbb lépjek át a határt és biztosítsák a német hadoszlopok oldalát. A Vezérkar főnöke, Horthy engedélyével 23:45-kor utasította a még felvonulóban lévő 3. hadsereg parancsnokságát, hogy 11-én reggel bármilyen kis erővel, de indítsa meg a támadást. Közölte, hogy komoly ellenállás nem várható, mert a jugoszláv erők megkezdték a kivonulást a Délvidékről. A 3. hadsereg parancsnoksága azonban ezt nem tartotta megoldhatónak, így az előzetes terveknek megfelelően a magyar csapatok csak 11-én délután léptek jugoszláv területre, akkor is csak a határőrposztok, a karaulák sávját foglalták el, szinte ellenállás nélkül.⁴²

A magyar katonai akcióval kapcsolatos döntés megszületését követően Bár dossy, még az éjszaka folyamán tájékoztatta a budapesti német követet, reggel pedig az olaszt, hogy Horvátország kiválásával előálltak a magyar kormány által korábban meghatározott feltételek, így a honvédség bevonul a Délvidékre. Április 11-én a kormányfő üzenetet küldött Londonba, közölve, hogy a magyar haderő birtokba veszi a Trianonban elcsatolt magyarlakta területeket. A délszláv népet nem tekinti ellenségnek, nem folytat háborút ellene, de a jugoszláv állam szétesett, és biztosítania kell a délvidéki magyarság védelmét. A brit diplomácia nem tanúsított semmilyen megértést a magyar álláspont iránt. Eden közölte, hogy Jugoszlávia London szövetségese, és a brit kormány nem tolerál semmiféle akciót Belgráddal szemben.⁴³

Mivel hadüzenetre nem került sor, április 11-én még működött a budapesti jugoszláv követség. Svetozar Rašić jugoszláv követ tiltakozott a Külügyminisztériumban, hogy a magyar csapatok átlépték a határt, és hogy a sajtó éles hangot használ a jugoszláv királlyal és a kormánnyal szemben. Vörnle János külügyminiszter-helyettes közölte, hogy éppen Belgrád borította fel a békét, amikor megszegte a háromhatalmi egyezményt, és támadásokat hajtott végre magyar területek ellen. Leszögezte, hogy a király személyét nem támadja a sajtó csak a kormányt, amely viszont valóban puccsal került hatalomra. Végül kije-

41 HIM HL HM Eln. I. 24 317/1941.; Diplomáciai iratok (1982) 1029–1030. old.

42 HIM HL VKF Eln. Főv. 40/1941, 59/1941., 63/1941.; HIM HL HM Eln. I. 24 317/1941.; HIM HL TGY 2191 Pokorny Hermann. 37–41. old.

43 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 581–584., 596. old.

lentette, hogy mivel a jugoszláv állam a gyakorlatban megszűnt, Rašić-nak már nincs kinek a nevében tiltakozni.⁴⁴

Bárdossy igyekezett a belső politikai támogatottságot is biztosítani a honvédség határon túli alkalmazásához. Miután 11-én 17:30-kor kiadásra került a kormányzói kiáltvány, és a magyar csapatok átlépték a határt, magához kérte a Felsőház külügyi bizottságának 15 tagját (köztük volt: Bethlen István, Bánffy Miklós, Kánya Kálmán, Baranyai Lipót, Herczeg Ferenc, Kozma Miklós, Ravasz László, Röder Vilmos). Előttük is megismételte, hogy a barátsági egyezmény a jugoszláv támadások miatt már érvényét veszítette, Horvátország kiválásával pedig megszűnt a délszláv királyság is. Magyarország nem csatlakozott a német offenzívához, hanem saját nemzeti céljai érdekében önállóan lépett fel. A jelenlévők egyetértettek a kormányfővel, csak azt tartották fontosnak hangsúlyozni, hogy a honvédség akciója csupán a volt magyar területek visszavételére terjedhet ki.⁴⁵

A hazai közvélemény háborúra hangolása érdekében a sajtóban nagy publicitást kapott a fenyegető jugoszláv magatartás, a magyar területek ellen végrehajtott támadások. A lapokban felháborodott hangú tudósítások jelentek meg arról, hogy április 11-én hat szerb repülőgép támadást intézett Kelebia ellen. Valójában azonban német gépek voltak a támadók, amelyek téves navigáció folytán keveredtek a magyar légtérbe. Ugyancsak nagy zajt csaptak a lapok egy 12-én Szeged közelében lezajlott bombázásnak is, miközben az elkövetők magyar gépek voltak, melyek a jugoszláv légtérből hazatérve a leszállás előtt a Fehér-tó közelében lakatlan terület felett szabadultak meg feleslegessé vált bombáiktól.⁴⁶

A 3. hadsereg csapatai április 12-én indítottak támadást a Duna-Tisza közén kiépített jugoszláv erődrendszer áttörésére, és Bácska, illetve a Drávaszög birtokba vételére. Az észak-bácskai erődöket azonban az éjszaka folyamán kiürítette a jugoszláv haderő. Az előrenyomuló honvédség csak néhány körzetben ütközött szervezett ellenállásába. Ezen a napon Szabadka, Topolya és Kishegyes térségében bontakoztak ki komolyabb harcok, április 13-án Petrőc és a szenttamási híd körzetében alakult ki jelentősebb összecsapás. Komoly problémát jelentett viszont a szerb gerillaharc. Az irreguláris erők, csetnikek, dobrovoljacok kisebb-nagyobb csoportjai lesből hajtottak végre tűzrajtaütéseket, orvlövészakciókat. Április 13-án Csantavér, Zenta, Pacsér, 14-én Zombor, Kúla,

44 Diplomáciai iratok (1982) 1032–1033. old.

45 Dombrády (2005) 126. old.; Diplomáciai iratok (1982) 1035. old.

46 HIM HL VKF Eln. 1. 4942/1942.; MNL OL K 428. MTI Könyvomas 487. köt. 1941. április 11. 34. kiad.; MNL Csongrád Megyei Levéltára, Szeged v. Tűzoltóparancsnoka Légo. 101/1941. Kovács Ferenc (1988): Caproni Ca 135 a magyar légierő szolgálatában. Aero História, 2. évf. 2. sz. (10–16. old.) 13. old.

Sztapár, Gombos és Hódság térségében folyt heves lövöldözés. Ezzel együtt a honvédség április 14-re jelentősebb harcok nélkül felzárkózott a Dráva–Duna vonalra, birtokba vette a korábban Magyarországhoz tartozó területeket.⁴⁷

A magyar kormány érvelését a délvidéki bevonulásra vonatkozóan, hogy a honvédség csak a magyar lakosság védelme érdekében vonul be a Délvidékre, elvileg Berlin is elfogadta, a német katonai vezetés azonban bizalmas csatornákon keresztül azzal a kéréssel fordult a Honvéd Vezérkarhoz, hogy a magyar erők kapcsolódjanak be szerb területek megszállásába is. Hivatalosan 12-én közölte Himer vezérőrnagy, hogy Berlin igényt tart a gyorshadtest Duna vonalán túli alkalmazására is. Werth kész volt eleget tenni a kérésnek, de hangsúlyozta, hogy ehhez legfelsőbb szintű politikai döntésre van szükség, az lenne a legbiztosabb, ha Hitler személyesen kérné ezt Horthy kormányzótól.⁴⁸

Április 13-án megérkezett a német kérés. Délelőtt felkereste a kormányzót Werkmeister német követségi tanácsos, aki Hitler telefonüzenetét tolmácsolta, hogy a gyorshadtest lépje át a Duna vonalát és működjön együtt a német erőkkel a szerb ellenállás végső felszámolásában. A Berlinből hazatérő Sztójay Hitler személyes levelét hozta, melyben a Führer ugyanezt kérte a kormányzótól. Sztójay arról tájékoztatta Horthyt, hogy csak néhány napról lehet szó, a már győztes német csapatok leváltására kellenének a magyar erők és nem tényleges harcokra.⁴⁹

A kérés nem elsősorban katonai szempontból jelentett problémát, hiszen legalább 2–3 nap lett volna, amíg a gyorshadtest erői elérhették a frontvonalat, és akkor már komoly ellenállással aligha kellett számolniuk. Sokkal problémásabb volt a politikai vonatkozás. Magyarország mindeddig azt hangsúlyozta, hogy nem hadviselő fél, nem vesz részt a német hadjáratban, nem folytat háborús cselekményeket, hogy csupán a délvidéki lakosság védelme érdekében lépett fel a kialakult politikai vákuumhelyzetben, hogy a központi igazgatás összeomlása után pacifikálja ezt a többségében magyarlakta és egykor Magyarországhoz tartozó területet. A honvédség szerb területen való alkalmazása viszont gyökeresen ellentmondott volna ennek az érvelésnek. Bárdossy úgy vélte, hogy Hitler kérését visszautasítani nem lehet, de húzni kell az időt. Minél később érnek a

47 HIM HL TGY 2191. Pokorny Hermann. 131. old.; Horváth Csaba – Lengyel Ferenc (2003): A délvidéki hadművelet, 1941. április. Püldo. Budapest. 88–91. old. 78–79., 88–91., 94–95., 100–101.; Ravasz István (2011): A délvidéki hadművelet. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 1941. Kárpátia. Budapest. (72–97. old.) 81. old.

48 A M. Kir. Honvédség (1965) 1234–1235. old.

49 MNL OL K 83. KÜM Köv. Berlini követ. 1941-16/7-2518.; A Wilhelmstrasse (1968) 576. old.

magyar csapatok a harcok térségébe, annál több az esély, hogy már nem lesz szükség a bevetésükre. Werth viszont mielőbbi átcsoportosítást javasolt.⁵⁰

Az esti órákban összehívott minisztertanácsra Werth külön memorandumot is készített, hogy meggyőzze a kormánytagokat az együttműködés szükségességéről. A megbeszélésen Barthával együtt, a német kérés habozás nélkül való teljesítését szorgalmazta, mert a további egykori magyar területek – a Bánát vagy Dél-Erdély – visszaszerzése csak Berlin jóindulatától függött, amit ezzel a lépéssel biztosítani lehetne. Bárdossy elismerte, hogy a szovjet veszéllyel, az agreszív román politikával, a horvát nacionalizmus gyors erősödésével és a délvidéki népi németek magyarellenos agitációjával szemben a nemzeti célokat csak Németország hathatós támogatásával lehet megvalósítani, ezért Berlin kérését a kormány nem utasíthatja el. Keresztes-Fischer és Bánffy Dániel viszont a magyar fellépés politikai következményeit hangsúlyozta, hogy mindenképpen el kellene kerülni a háborúba való belépést. Jobb híján azonban ők is elfogadták Bárdossy álláspontját, hogy a megoldás a minél későbbi és csak jelképes magyar közreműködés. A minisztertanács végül ilyen értelemben határozott.⁵¹

Április 14-én a jugoszláv kormány képviselői fegyverszüneti tárgyalásokat kezdtek a német főparancsnoksággal. A király és a kormánytagok többsége Görögországba távozott. A magyar csapatok ezen a napon felzárkóztak a Duna vonalára, birtokba véve a korábban Magyarországhoz tartozó területeket, a Bánát kivételével, melyet Berlin korábbi jelzésének megfelelően német erők szálltak meg. Április 15-én bolgár csapatok lépték át a jugoszláv határt, és a magyar indokláshoz hasonló megokolással, az ottani bolgár és macedón lakosság védelme érdekében jelentős területeket vontak ellenőrzésük alá.⁵²

A németekkel való megállapodás értelmében az 1. és 2. gépkocsizó dandárt kivonták a Bácskából és átcsoportosították Dél-Baranyába. Április 16-án a magyar csapatok Eszéknél átkeltek a Dunán, horvát területre, és megkezdték az előrenyomulást Vukováron át, Valjevo irányába, hogy leváltsák a német 8. páncélos hadosztályt. Április 17-én azonban a jugoszláv megbízottak aláírták a fegyverszünetet, a jugoszláv haderő beszüntette az ellenállást. Erre a német főparancsnokság leállította a felvonulóban lévő honvéd alakulatokat, melyek 23-án visszatértek magyar területre. A Délvidék megszállása és pacifikálása során a

50 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 585. old.; Gulyás László (2019): A Horthy korszak külpolitikája 6. (A revíziós sikerek 3.) A Délvidék visszatérése, 1940–1941. Attraktor. Máriabesnyő. 171. old.

51 HIM HL VKF Eln. 2. 16/1941.; MNL OL K 27. MT Jkv. 1941. április 13.; MNL OL K 63. KÜM Pol. 1941-15/7-2397.

52 Olhausen (1973) 112. old.

magyar haderő nem szenvedett jelentősebb veszteségeket, halottai száma 126 fő (7 tiszt, 119 fő legénység), a sebesültek száma 603 fő (14 tiszt, 589 fő legénység) volt. Nem tekinthető háborús mértékűnek a jugoszláv fél vesztesége sem, a jugoszláv haderő halottainak és sebesültjeinek száma a honvédséggel folytatott harcokban, a nem teljes adatok szerint 650 fő körül alakult, ezt a számot további 1435 halott növelte az irreguláris erők és a civil lakosság köréből.⁵³

A tengelyállamok vezetése természetesen megértéssel fogadta a délvidéki bevonulással kapcsolatos magyar álláspontot, hogy a honvédség nem hajtott végre agressziót Jugoszlávia ellen, miután azonban a horvátok kiválásával a jugoszláv állam szétesett⁵⁴, a magyar kormány kötelességének érezte, hogy fellépjen az 1918-ban elszakított területek magyar lakosságának védelme érdekében. Mindez azonban még nem tette Magyarországot háborús résztvevővé.⁵⁵

A Szovjetunió nem helyeselte a magyar fellépést, de szankciókat nem helyezett kilátásba. Kristóffy József magyar követ emlékeztette A. J. Visinszkij helyettes külügyi népbiztost, hogy a Szovjetunió hasonló körülmények között szállta meg Lengyelország keleti területeit 1939 szeptemberében, a rigai béke és a lengyel–szovjet meg nem támadási szerződés ellenére, a helyi ukrán és fehérorosz lakosság védelmére hivatkozva. A szovjet diplomata azonban elutasította ezt a számára kényelmetlen párhuzamot.⁵⁶

A brit kormány határozottan szembefordult a magyar magatartással. Barcza György londoni követ távozásakor Eden közölte vele, hogy Nagy-Britannia nem fog többet tárgyalni a magyar kormánnyal, mert átengedte a területét a német csapatoknak, hogy támadást indítsanak London egyik szövetségese ellen, ráadásul később maga is csatlakozott ehhez a támadáshoz, holott korábban barátsági egyezményt kötött az érintett országgal. Winston Churchill miniszterelnök szélesebb perspektívában értékelve az eseményeket, elismerte, hogy London is követett hibákat a Magyarországgal kapcsolatos politikájában, nem viszonyult megfelelően az érthető revíziós törekvésekhez. Emberileg megértette a magyar lakta területek visszavételét, politikailag viszont elítélte, hogy a

53 HIM HL VKF Eln. 4. 59 417/1942.; A. Sajti Enikő (2010): Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok. SZTE TTDI. Szeged. 78–79. old.; Györkei Jenő (2002): Idegen bírák előtt. Zrínyi. Budapest. 37–39. old.; Gulyás 2019. 171–172. old.

54 Gulyás László (2013): Az első jugoszláv állam felbomlása. Államszerkezeti és etnikai következmények 1941–1944. Mediterrán és Balkán Fórum. 2013/1. szám 24–35. old.

55 MNL OL K 428. MTI Könyomatos 487. köt. 1941. április 12. 14. kiad.

56 MNL OL K 27. MT Jkv. 1941. április 13.; Macartney 1961. II. 10. old.

magyar kormány Nagy-Britannia ellenségével működött együtt. A diplomáciai viszony megszakítását indokolt válaszlépésnek tekintette, hadüzenetre azonban nem látott okot Magyarországgal szemben.⁵⁷

Az Egyesült Államok kormánya sem fogadta el a magyar érvelést a Jugoszlávia elleni katonai fellépés jogos indokaként. Elnöke a semlegességi törvény alapján Magyarországot hadviselő félle nyilvánította Jugoszláviával szemben. Ez komoly kereskedelmi korlátozások bevezetésével járt, viszont nem jelentette a diplomáciai kapcsolatok megszakítását. A Budapestről távozó O'Malleytől az amerikai követség vette át a brit ügyek képviselőjét. Az angolszász államok elutasító álláspontja bizonyos mértékig érthető volt, ugyanakkor a Szovjetunió lengyelekkel szembeni sokban hasonló magatartását nem illették ugyanilyen kritikával.⁵⁸

Az emigrációba vonuló jugoszláv kormány május 1-jén Jeruzsálemben sorra kerülő ülésén úgy határozott, hogy bár magyar részről nem történt hadüzenet, hadban állónak tekinti magát Magyarországgal. Erre elsősorban azért volt szükség, hogy a háború után visszakövetelhesse a Délvidéket, mondván, hogy az agresszió útján került magyar kézbe. Ennek a jugoszláv állásfoglalásnak azonban semmilyen közvetlen hatása nem volt Magyarország „nem harcoló” státuszára vonatkozóan.⁵⁹

Az 1941. áprilisi Jugoszlávia elleni magyar katonai fellépés egy kényszerű helyzet következménye volt. Németország megkövetelte Magyarország közreműködését, ennek elutasítása nemcsak további magyarlakta területek visszaszerzését lehetetlenítette volna el, hanem közvetlen veszélyt jelenthetett volna az alkotmányos parlamenti berendezkedés fenntartására és az ország szuverenitására. A Délvidék megszállása azonban kedvezőtlen nemzetközi hatásokkal járt. A magyar kormány érvelését, hogy nem agresszív támadás történt, hanem indokolt reokkupáció, pacifikáló célú akció, sem a Szovjetunió, sem a nyugati hatalmak nem fogadták el. Bár mindennek következtében a magyar állam nemzetközi megítélése és külpolitikai mozgástere komoly csorbát szenvedett, Magyarország továbbra sem számított harcoló félnek, még nem volt a világháború résztvevője.

57 MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi kézirat. 586. old.; Macartney (1961) II. 8. old.

58 Diplomáciai iratok (1982) 1059. old.

59 Hornyák Árpád (2007): Délszláv rendezési tervek és területi követelések a második világháborúban és a párizsi békekonferencián. Századok, 2007/ 1. szám. 57–58. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

HIM HL Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára

HIM HL Honvéd Vezérkar Főnöke (VKF)

HIM HL Honvédelmi Minisztérium (HM)

HIM HL Tanulmánygyűjtemény (TGY)

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL K 26. Miniszterelnökség Rezervált (ME Res.) ir.

MNL OL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (MT Jkv.)

MNL OL K 63. Külügyminisztérium Politikai iratok (KÜM Pol.)

MNL OL K 63. Külügyminisztérium Politikai Rezervált iratok (KÜM Pol. Res.)

MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája. Kézirat. I. kötet. (Szent-Iványi kézirat)

MNL OL K 83. Külügyminisztérium Követjelentések (KÜM Köv.)

MNL OL K 149. Belügyminisztérium Rezervált iratok (BM VII. Res.)

Publikált források

Akten zur deutschen Auswärtigen Politik, 1918–1945 (1955). Serie D. (1937–1941). Bd. XII. Keppler. Baden-Baden.

Bárdossy László a népbíróság előtt (1991). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: Pritz Pál. Maecenas. Budapest.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1935 (1982). V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig. Összeállította Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte: Juhász Gyula – Fejes Judit. Akadémiai. Budapest.

Horthy Miklós titkos iratai (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth. Budapest.

Saly Dezső (1945): Szigorúan bizalmas! Fekete könyv 1939–1944. Anonymus. Budapest.

Emlékiratok

Barcza György (1994): Diplomata emlékeim 1911–1945. I. kötet. Európa–História. Budapest.

Generaloberst Halder (1963–1964): Kiegtagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes der Heeres 1939–1942. Band I–III. Bearb. Jacobsen, Hans-Adolf. Kohlhammer Verlag. Stuttgart.

Keitel vezértábornagy visszaemlékezései (1997). Hrsg. Görlitz, Walter. Szerkesztette, az előszót, a tanulmányt és a jegyzeteket írta: Sipos Péter. Kossuth. Budapest.

Náray Antal visszaemlékezése 1945 (1988). Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szakály Sándor. Zrínyi. Budapest.

Kézikönyvek

Halmosy Dénes (1989): Nemzetközi szerződések 1918–1945. Közgazdasági és Jogi. Budapest.

Feldolgozások

A M. Kir. Honvédség Fővezérségéhez beosztott német tábornok hadi naplója (1941. március 30. – július 29.) (1965). Összeállította Schramm, Percy Ernst. Közli Kun József: A német hadvezetés magyarországi politikájához. Századok, 1965/ 6. szám. 1228–1247. old.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944 (1968). Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest.

A. Sajti Enikő (2010): Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok. SZTE TTDI. Szeged.

Czettler Antal (2008): Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941. Kairosz. Budapest.

Davis, Joseph E. (1945): Moszkvai jelentés. Anonymus. Budapest.

Dombrády Lóránd (2005): Werth Henrik, akiről nem beszéltünk. Argumentum. Budapest.

Gulyás László (2013): Az első jugoszláv állam felbomlása. Államszerkezeti és etnikai következmények 1941–1944. Mediterrán és Balkán Fórum. 2013/1. szám. 24–35. old.

Gulyás László (2019): A Horthy korszak külpolitikája 6. A revíziós sikerek 3. A Délvidék visszatérése, 1940–1941. Attraktor. Máriabesnyő.

Györkei Jenő (2002): Idegen bírák előtt. Zrínyi. Budapest.

Hornyák Árpád (2007): Délszláv rendezési tervek és területi követelések a második világháborúban és a párizsi békekonferencián. Századok, 2007/ 1. szám. 57–86. old.

Horváth Csaba – Lengyel Ferenc (2003): A délvidéki hadművelet, 1941. április. Püldo. Budapest.

Kovács Ferenc (1988): Caproni Ca 135 a magyar légierő szolgálatában. Aero História, 1988/2. szám. 10–16. old.

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wermacht 1940–1945 (1982). Band I–II. 1940–1941. Hrsg: Schramm, Percy E. – Jacobsen, Hans-Adolf. Bernard – Graefe Verlag. München.

Macartney, Carlyle Aylmer (1961): October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Volume I–II. University Press. Edinburgh.

Nebelin, Manfred (1989): Deutsche Ungarnpolitik 1939–1941. Leske – Budrich Verlag. Opladen.

Olasz Lajos (2004): Jugoszláv légitámadások Magyarország ellen 1941 áprilisában. Hadtörténelmi Közlemények, 2004/ 1. szám. 168–204. old.

Olhausen, Klaus (1973): Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart.

Páva István (1996): Ország a hadak útján. Magyarország és a második világháború. Pro Pannonia. Pécs.

Ravasz István (2011): A délvidéki hadművelet. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 1941. Kárpátia. Budapest. 72–97. old.

Sakmyster, Thomas (2001): Admirális fehér lovon. Helikon. Budapest.

Terzić, Velimir (1983): Slom kraljevine Jugoslavije 1941. Knjiga I–II. Narodna Kjiga. Beograd.